

TOPTAN EŞYA FİYATLARI ENDEKSİ VE KULLANIM AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Ersoy Akıncı (*)

GİRİŞ

Deneysel pozitivist yaklaşım ki, bugün ekonomik olayların tanınmasında ve değişkenlerinin ölçülmesinde geçerli olarak kullanılan yöntem, toplumsal olayların görüntülerini sergiler.

Bu yöntemi çalışmalarına temel seçmiş, karmaşık görünümülü ekonomik olayları neden ve sonuçlarıyla açıklığa kavuşturmak amacıyla olan her araştırmacı, öncelikle sözü edilen görüntülerin ölçülerini, yani istatistiki verileri kullanılabilir hale getirmek, daha doğrusu, geniş kullanma alanları yaratacak şekilde düzenlemek zorundadır.

Düzenlenmiş istatistik verilerden kullanım alanı en geniş olanları kuşkusuz endekslerdir.

Endeks "muayyen bir istatistik hadiseye ait kıymetlerin zaman veya mekan itibariyle gösterdiği nisbi tahavvüllerin ölçüsüdür."⁽¹⁾ şeklinde tanımlanır. Tanımda vurgulanmak istenen, belirli bir zaman veya yere göre diğer zaman veya yerlerdeki oransal değişimdir. Öyleyse endeksler toplumsal olayların, ilginç açılarından da, ekonomik olayların oransal görüntüleridir.

Günümüzde iktisatçı ve devlet adamlarını en çok uğraştıran ekonomik olay ise, fiyat hareketleridir. Bu hareketler yüzyılımızın özellikle ikinci yarısında sürekli artış yönünde geliştiği için, kısaca yaşadığımız yılların en önemli ekonomik olayı enflasyondur diyebiliriz.

Gerçekten, 1800 - 1939 yılları arasında fiyatlar genel seviyesi düşüş hızlarının % 140 lara varan artışı ile iç içe görülen büyük üretim kayıpları korkulu krizleri oluştururken, işsizlik sorunu Keynes'in teorisini geliştirmesine neden olacak boyutlarda önem kazanmıştı⁽²⁾.

(*) Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Kenan Gürkan, İstatistik ve Araştırma Metodları, Sermet Mat., İst. 1974, s: 373.

(2) Bernard BERNIER, Pourquoi Les Prix Montent-ils?, Les Mecanismes de l'inflation Dunod Actualite, Paris, 1970, s: 1-27.

1950 ve 60 lı yıllarda genellikle Batı ülkeleri bugünkü ölçülerle fiyatlar açısından dengeli, bir tam istihdam dönemi yaşamışlardır. Bu dönemde Keynes'ci teori yeniden gözden geçirilmiş, dengeli fiyatlarla tam istihdamın sürekliliğini sağlayacak ekonomik politika araçları ekonomi yazınında ağırlık kazanmıştır.

1970'li yılların hemen başlarında ise, hızlı fiyat artışları işsizlik ve üretim duraksamalarıyla birlikte stagflasyon denilen yeni bir olguya dönüşmüş, parasal görüşle Keynes yanlılarını yeni teorik arayışlara yöneltmiştir.

Böylece makro ekonomik teori yeni boyutlar kazanırken, ekonomik olaylar işsizlik oranı ile enflasyon oranı arasında ters orantı kuran Phillips'in eğrisini de doğrulamamıştır. Daha açık bir deyişle günümüzde artık, fiyatlar genel düzeyi arttıkça işsizlik azalmayıp, artmaktadır.

Ayrıca, "fiyat artışlarının yavaşlatılması, dengeli bir kalkınma döneminin başlatılabilmesi çabaları sosyal ve siyasal yönleri olan konular olarak kamu oyunun yakın ilgisini çekmiştir. Alınmakta olan ve alınması istenen önlemlerin yarattığı veya yaratacağı sonuçlar yaygın bir tartışma ortamı oluşturmuştur. Çoğu kez, bir teorik çerçeveden mahrum şekilde kamu oyununda sürdürülen tartışmalar bazen bir polemik şeklini almıştır. Bu durumda gerekli kısa ve uzun vadeli önlemlerin biran önce uygulamaya konulması fevkâlade zorlaşmaya başlamıştır."⁽³⁾

Görüldüğü gibi artık yurdumuzda, belleklere iyice yerleşen enflasyonu önlemeden değil, yavaşlatılmasından söz edilmektedir. Hatta politik tartışmalarda enflasyonun, "aşağı çekilmesi" sözcüğü yerleşmiş bir deyim olarak kamu oyuna mal olmuştur.

Diğer taraftan bu yerleşik yapı, "fiyatlar genel seviyesinin sürekli artışları" şeklindeki enflasyon tanımında yer alan süreklilik kavramının işlevine son verilmiştir. Bu nedenle enflasyonun, "fiyatlar genel seviyesindeki artışlar" diye tanımlanmasının yeterli olacağı kanısındayız.

Öyleyse, artık kapitalist dünya, kesin çözüm getiremediği, bundan sonra da getirebileceği kuşkulu görülen enflasyonun günlük yaşama iyice yerleştiğini bilmektedir⁽⁴⁾.

Özellikle endüstrileşmekte olan ülkelerde girişimcileri ileriye dönük hesaplamalarında yanıltan, borçlular yararına alacaklılar zarara uğratan, dış ekonomik ilişkileri zo-

(3) Tuğrul ÇUBUKÇU, Enflasyon Teorisi ve Türkiyede Enflasyon, H.Ü. İ.I.B.F. yay. No. 2 Ankara, 1983 s. 8.

(4) Paul CULBOIS, La Politique Conjoncturelle, Cujas, Paris, 1974. s. 125.

ra sokup gelir dağılımında katlanılması güç dengesizlikler yaratarak toplumsal huzursuzluğa yol açan enflasyonun titizlikle saptanması ve izlenmesi gerekmektedir.

Enflasyonun saptanıp değişimlerinin izlenilmesi sorunu, kullanılacak araç sorunu da gün yüzüne çıkarmaktadır. Hangi aracın kullanılması gerektiği tartışmalıdır.

Ancak hemen belirlemek gerekir ki, sözkonusu tartışma teoride günümüzden çok önceleri bir sonuca bağlanmıştır. Sonuç kesindir: Enflasyon tüketicinin ödediği fiyatlarla hesaplanan geçinme endeksleriyle ölçülür ve izlenir (5)

Teoride çözüme ulaşan ölçü sorunu, günlük yaşamda canlılığını korumaktadır. Temelde tartışmaya, bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de yayımlanmakta olan geçinme endekslerinin yapısı neden olmaktadır. Geçinme endekslerinin geneli temsil gücü özellikle ülkemizde, bölge ve gelir grupları bakımından sınırlıdır. Genel fiyat düzeyindeki değilde, bir bölgenin ve/veya belli bir gelir grubunun satın alma gücündeki değişimleri göstermektedirler. Bu nedenle de kullanım alanları enflasyonun taşıdığı sorunları çözümlmek için sınırlı kalmaktadır.

Gerçekten, Jozef STADBAVER tarafından AET'nin endekslerle ilgili çalışmalarını yürüten kuruluş için hazırladığı rapordan, Almanya'da geçinme endekslerinin 2,7 kişiden oluşan ve aylık geliri 1970 yılında 1.294 DM. olduğu varsayılan aileler için düzenlendiği ve endeksin genel nüfusun % 92 sini kapsadığı anlaşılmaktadır. Fransa, İtalya ve Danimarka'da genel nüfusun tamamını kapsayan geçinme endeksleri geliştirilmiştir. Lüksemburg'da düşük gelirli aileler, İngiltere'de nüfusun % 80'ni kapsamıştır. İrlanda'da aynı oran % 67'ye düşmektedir(6). Ülkemizde ise, Ticaret Bakanlığı, (İstanbul, Ankara) İstanbul Ticaret Odası, (İstanbul), Devlet İstatistik Enstitüsü, (on bir il için) geçinme endeksleri hesaplamaktadırlar. Ülkemizde çeşitli kurumlarca hazırlanan geçinme endeksleri her birinin isminden de anlaşılacağı gibi, bir tek il için kimi gelir gruplarının satın alma gücündeki değişimleri göstermektedir. Her endeksin genel nüfusu kapsama oranı da çok düşüktür.

Öyleyse, ülkemizde enflasyonun hızını ölçmede kullanılması gereken geçinme endeksleri genel olma niteliğinde değildir. Öylesine değildir ki, politik demeçlerin dışında pek kullanıldığı da görülmemiştir. Örneğin, kiracı mülk sahibi anlaşmazlıklarında mahkemeler kiranın belirlenmesinde geçinme endeksleri yerine hiç ilgisi yokken, toptan eş-

(5) Irving FISCHEr, *Le pouvoir D'achat De La Monnaie*, Trd. Roger PICARD-Jean BOUTROUX, Marcel Giard Ed. Paris, 1926, s. 238.

(6) Josef STADBAVER *Tarafından Eurostat için hazırlanan rapor: Office Statistique des Communautés Europeennes. Belgique, 1976.*

ya fiyat endekslerini kullanmaktadır (7). Bu uygulama bir bakıma toptan eşya fiyat endekslerinin geçinme endekslerine yeğlendiğinin mahkeme kararıyla saptanmasıdır. En azından, ülkemizde yayımlanmakta olan endeksler açısından, fiyatlar genel düzeyi değişimlerinde geçinme endekslerinin kullanılmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Şu halde, bu konuda kullanılan tek araç toptan eşya fiyat endeksleridir. Ülkemizde Ticaret Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İstanbul Ticaret Odası tarafından olmak üzere dört tane toptan eşya fiyat endeksi düzenlenmiştir. Bunlardan İstanbul Ticaret Odası endeksleri İstanbul'a özgü olup, ağırlıksız geometrik ortalamayla hesap edildikleri için, hem kısmidir, hem de endeks yapım tekniği açısından yetersizdir. D.İ.E. Toptan Eşya Fiyat Endeksleri çok yeni bir çalışmanın ürünü olarak henüz deneme aşamasındadır. Ticaret Bakanlığı ise, iki toptan eşya fiyat endeksi çalışmasını birden sürdürmektedir. Ancak bunlardan Yeni Toptan Eşya Fiyat Endeksleri adıyla anılan bini aşkın maddeyi kapsayıp sektörel ayrımla düzenlenmiş bulunan endeksler, çalışmaların zaman zaman hızlandırılmasına karşın, 1969'dan bugüne kadar resmen yayımlanacak hale getirilememiştir.

Görüldüğü gibi, 1942 yılından bu yana Ticaret Bakanlığı Cari Toptan Eşya Fiyat Endeksleri, fiyat hareketlerinde gösterge olarak kullanılmıştır. Daha bir süre de ister istemez kullanılacaktır.

Ancak, 1938 esas bazlı olup 95 maddeyi kapsayan bu Endeksler, günümüz ekonomik koşulları içerisinde piyasada oluşan gerçek fiyat hareketlerini izlemeye olanak tanımayacak kadar eski ve endekslerin kullanılması gereken alanlar için bütünüyle yetersiz kalmaktadır. Bu doğru, hatta bu doğruya, Endekslerin hazırlandığı yıllardaki ülke ekonomik yapısı ile günümüz yapısı arasındaki fark vurgulanarak değinilmiş, kapsam yönünden maddeler teker teker sayılarak eleştirilmiştir (8). Oysa, genel olarak bir toptan eşya fiyat endeksinin kullanılabilceği yerler göz önüne alınarak bir değerlendirilmesi yapılmamıştır.

Çalışmamız, ekonomik yaşamda hangi endeksler nerelerde kullanılır tartışmasına kısmen ışık tutmak üzere, söz konusu değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Birinci bölümde toptan eşya fiyat endekslerinin kullanım alanları etraflıca incelenecek, ikinci bölümde Ticaret Bakanlığı Toptan Eşya Fiyat Endeksleri eleştirisel bir yaklaşımla tanıtılarak birinci bölümde saptanan kullanım alanları için elverişliliğinin bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

(7) *Yargıtayın yıllık kirayı tanımladığı 3. Hukuk Dairesinin 1984/547 esas, 1984/595 sayılı kararında, "Toptan Eşya Fiyat Endekslerindeki artışın kira bedeline yansıyan bölümü dikkate alınarak..." Ayrıca Çeşitli mahkemelerin Ticaret Bakanlığundan konuya ilişkin talepleri hakkında çok sayıda yazı.*

(8) *Sevil Korum, Türkiye'de Toptan Eşya Fiyat Endeksleri, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968. s. 3-21.*

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSLERİNİN KULLANIM ALANLARI

Genelde fiyat endekslerinin bir çok alanda baş vurulacak bir araç olarak gereksinimini ve yaygın bir kullanıma erişmesini hazırlayan nedenler şöylece sıralanabilir:

1- Endüstri devriminden sonra yoğunlaşan ekonomik ilişkiler ve fiyatlarda görülen hızlı değişimler ile toplumsal gelişme sonucu olaylar arasında neden sonuç ilişkisini arama isteği ve yeterli açıklama getirme eğiliminin başlaması,

2- Ekonomik analizlerin mikro düzeyden makro düzeye kayması ve devletin ekonomiye müdahale gereğinin yoğunlaşması,

3- Günlük ticari ve ekonomik ilişkilerin fiyat hareketlerinden giderek daha çok etkilendiğinin kamu oyuna yansımaları, ücret fiyat ilişkisinin düzenlenmesinde, ticaretleme taraf olanların üzerinde anlaşabileceği ortak oranların aranması,

4- Uluslararası ekonomik ilişkilerde karşılaştırma gereğinin duyulması, Ekonomik Anlaşma ve yardım kuruluşlarının daha çok denetleme gereğini duymaları,

Fiyat endekslerinin kullanımını gerektiren bu çeşitli alanlardaki gelişim birçok ülkede, endeks yapımında önemli ilerlemelere yol açmıştır. Hazırlanan iyi endeksler, özellikle fiyatlar genel seviyesinin bir göstergesi olan toptan eşya fiyat endeksleri, bilim adamları kadar ülke ekonomik politikasında sorumlu olanlar ve işletmeler tarafından da oldukça sık baş vurulan bir araç haline gelmiştir.

Öyleyse, toptan eşya fiyat endekslerinin kullanım yerleri bu çalışmanın amacına uygun olarak, bir liste halinde sıralanmayacaksa özneyi temel alan şu üç grupta incelenebilir.

- I- Bilimsel araştırma ve kuram oluşturmada,
- II- Ekonomik politika uygulamalarında,
- III- Günlük ticari ve ekonomik ilişkilerde,

Her grup ayrı, ayrı kendi bütünlüğü içerisinde ele alınarak incelendiği zaman endekslerin nerelerde kullanıldıkları ve özellikle bu kullanımlar için ne gibi niteliklere sahip olmaları gerektiği konusunun açıklığa kavuşacağı kanısındayız.

I- Bilimsel Araştırma ve Kuram Oluşturmada Toptan Eşya Fiyat Endeksleri

Toplumsal eğilimler istatistiki verilerle saptanır. Toplum bilmin bir bağımsız dalı ve pozitif bir ilim olan ekonominin bu niteliği nedeniyle araştırmalarında potizitif metodu kullanmak zorunda olduğuna daha önce değinmiştik. Özellikle ekonomik olayların izlenilip neden sonuç ilişkilerinin kurulmasında sağlıklı bilgilerden derlenilmiş ve doğru olarak düzenlenilmiş istatistiki verilerden büyük ölçüde yararlanılmaktadır (9).

Hatta, istatistikle matematiğin ekonomiye uygulanmasıyla bu dal içinde başlı başına bir disiplin oluşmuş ve özellikle bilgisayar tekniğinin gelişmesi sonucu, ekonometri iktisat bilminde önemli bir yer tutmuştur. Bu disiplinin temel amacı genel ekonomik kurallara dayanarak ekonomik analizler yapmak ve olayların açıklanması ile olası gelişmeleri saptayıp, öngörmektir. Ancak bilimsel araştırmaların önde gelen amacının genel ve değişmez kuramları oluşturmak olduğunu biliyoruz.

A- Kuram Oluşturmada,

Pozitif bilmin olaylar arasında zorunlu ilişkileri bulup genel kuramlara erişmek amacıyla olduğunu belirlemiştik. İktisatçı da "kıt malların kullanılmasını irdeler, ve çeşitli malların çeşitli derecedeki kıtlıklarının bunlar arasında nasıl bir değer ilişkisine vücut verdiğini; ve ister amaçlardaki değişmeler nedeniyle olsun - arz ve talep tarafından kıtlık koşullarında meydana gelen bir değişikliğin bu oranlara ne şekilde etki ettiği konusu ile ilgilenir (10). Tanımda sözü edilen ilişkilerin kuramları araştırılırken bilimsel metodun şu üç aşamasından geçmek zorunludur: Gözlem, açıklama, doğrulama.

Öncelikle, ele alınan olay kendi doğal ortamı içerisinde yansız bir gözle izlenmelidir. Bilimsellik araştırma konusunun kargaşaya yer vermeyecek şekilde açıklıkla belirlenmesini gerektirir. CHEVREUL 'ün dediği gibi "ne aradığını bilmeyen bulduğunu anlamaz" (11). Ne aradığının bilinmesi her şeyden önce, olaylar arası ilişkinin sezinlenmesi ve bilinçlenmeye yönelme ile mümkündür. Sezikleme ve bilinçlenme ise, gözlemin arzulanan sonucudur. Öyleyse bilimsel kuram oluşturma gözlemlerle başlar.

Diğer taraftan, miktar çarpı fiyat diye açıklanan değeri konu alan, yani bir değer bilmi olan ekonomiyi, daha çok da, onun genel kuramlarını fiyat kavramından soyutla-

(9) Uğur Korum, İstatistik, 2. baskı, Sevinç Matbaası, Ankara 1975. s. 3.

(10) Şükrü Baban, İktisat İlminin Umumi Prensipleri, C. 1 Sermet Matbaası, İstanbul, 1956. s. 7.

(11) Andre MARCHAL, Economic Politique Et Technique Statistique 2. Ed. Librairie, Generale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1945, s. 33.

mak olanaksızdır.

Buradan iktisatçının genel kuram oluştururken şu veya bu şekilde, ama çoğunlukla fiyat değişimlerini gözlemek zorunda kalacağı sonucunu çıkartabiliriz.

İkinci aşamada, gözlem sırasında derlenen veriler ve tanımlanan olaylarla hipotez oluşturularak, açıklanmasına geçilir. Yani, olayı yaratan gerçek neden bulunarak ortaya konur. Bu aşamada gözlenen veriler düzenlenmiş, olayı açıklar hale getirilmiştir. Örneğin, fiyat endekslerinin mevsimlik dalgalanmaları giderilmiş, genel eğilim belirlenmiştir. Elde edilen bu veriler arası düşün bağları kurularak kuram oluşturulur.

Son aşamada kuramın doğrulanması, uyumsuz olayların uyumsuzluk koşullarının belirlenmesi gerekir. Kuramın doğrulanması sırasında da daha önceki ekonomik kurallar kadar deney ve istatistiki verilerden de yararlanır. Zira bu devrede neden sonuç ilişkisi incelenmektedir. Varsayılan neden ile gözlemi yapılan olay aynı koşullarla aynı değişimleri gösterirlerse bunlar arasında neden sonuç ilişkisinin varlığı kabul edilir ve böylece genel kurama ulaşılır.

Görüldüğü gibi ekonomide genel kuram oluşturmanın her aşamasında olayların gözlemi zorunludur. Fiyata ilişkin her kuramsal araştırmada fiyat endekslerine baş vurmak, onu bir labratuvar gibi kullanmak gerekmektedir. Makro ekonomik araştırmalarda, genel fiyat düzeyi değişimlerinin bir göstergesi olan toptan eşya fiyat endeksleri temel araç olacaktır.

Oluşturulan bu kuramlar aracılığı ile olası gelişimlerin saptanması bilimsel araştırmaların ikinci amacıdır. Bu amaca yönelik çalışmaların tamamını konjonktür analizleri başlığı altında toplayabiliriz.

B- Konjonktür Analizlerinde,

Henri GUITTON, konjonktür sözcüğünün latince de ilhak, kavuşma gelecekle iç içe olma anlamına gelen konjonctrus deyiminden türetildiğini söylemektedir. "Böylece sözcük, temelde öngörü düşüncesini taşımaktaydı" diyerek, "kimi olguların geçmişteki ilişkilerinden gelecekteki ilişkileri çıkarmayı" dile getirdiğini belirtmektedir. Ancak, kelimenin sonraları daha geniş anlamda "birbirleriyle ilişkili olayların evrim eğilimini belirlediğini" açıklamaktadır ⁽¹²⁾.

(12) Henri GUITTON, *Les Mouvements Conjuncturels, Precis Dalloz Paris, 1971, s.20.*

HABERLER ise, "ekonomik dalgalanmalar refah ve bunalım dönemlerinin biribirini izlemesi, işlerin canlanması ve durulması" diye konjonktürü yine geniş anlamda tanımlamaktadır (13).

Diğer taraftan, HABERLER, OBRODOVITCH, Samir AMIN, Ernest MANDEL gibi yazarlar; Ekonomi dışı olaylar bir tarafa, dönemsel evrimlerin endüstrileşmiş kapitalist ekonomik düzenin kendi iç çelişkilerinden kaynaklanan bir olgu olduğunu belirtmektedirler. Bir başka deyişle, duraklama ve gelişme genel ekonomik büyümenin iki evresidir.

Gerçekten, çağımızda eşit aralıklarla olmasa da, ekonomik konjonktürün şu dört evresi söz konusu ülkelerin hepsinde yaşanmıştır. Gelişme, Duraklama, Daralma, Canlanma:

Bu evrelerden duraklama ve daralma dönemleri "üretim miktarlarında düşüş, mal fiyatları ile üretim faktörleri bedellerinde gerileme eğilimi, dolaşımdaki nakit akışında daralma özelliği gösterir (14). Canlanma ve gelişme dönemlerinde ise, karşıt yönde bir gelişme izlendiği belirtilmektedir.

Ekonomik konjonktürü anlamak, açıklamak ve öngörülerde bulunarak gerekli önlemleri almak için kimi ekonomik olayları sürekli izlemek gerekir. Bunun için hemen her ülkede sorumlu kuruluşlar örgütlenmiş ve ekonominin temel değişkenlerinden konjonktür barometreleri oluşturulmuştur. Her barometre bir göstergeler demetidir. Örneğin: Fransa'da Çalışma Bakanlığı 1908 komisyonu, sekiz ekonomik göstergeden oluşan bir barometreyi gözlem aracı olarak kullanmaktaydı (15). Bu sekiz göstergeden biri de toptan eşya fiyat endeksleriydi.

Ünlü Harvard Barometresi ise, elliye yakın ekonomik olayın üç grupta toplanmasıyla oluşturulmuştu. Bunlardan mal piyasası grubunda toptan eşya fiyat endekslerine de yer verilmişti.

London And Cambridge Economic Service'in göstergeleri de Harvard Barometresinin bir benzeriydi. Batı Avrupa Ülkelerinin tamamı, içinde Toptan eşya fiyat endekslerinin de yer aldığı benzer göstergeleri ekonomik konjonktürün izlenebilmesi amacıyla dönemsel olarak yayınlamaktadırlar.

(13) Gottfried Von HABERLER, Prosperite et Depression, Societe Des Nation, Geneve 1939, s. 299.

(14) Jean HARCHAL, Expansion et Recession, Ed. Cujas, Paris, 1970. s. 156.

(15) Henri GUITTON, a.g.e. s. 23.

İkinci Dünya Savaşına kadar dönemsel konjonktür dalgalanmaları günümüzde düzensiz yinelenmelere, krizler, stagmfasyonlara yerlerini bıraktıklarından konjonktür barometrelerinin yerini de ekonomik göstergeler almıştır. Ayrıca, Konjonktür analizleri daha çok, öncü, uyarıcı ve yaygın göstergelere dayandırılmaktadır (16)

Ülkemizde de 1935 yılında bu amaca yönelik resmi çalışmalar ile yayınlar yapmayı görev olarak üstlenen Konjonktür Dairesi kurulmuştur. Söz konusu Daire, ilk etapta Konjonktür adlı bir dergi yayımlayarak milli gelir tahminleri yapmaya girişmiş ve birisi toptan eşya fiyat endeksleri olmak üzere üç fiyat endeksi yayımlamaya 1942 yılında başlamıştır.

Sonuç olarak, genel ekonomik değişimlerin saptanmasında, yani konjonktür hareketlerinin dönüm noktalarının belirlenmesinde kullanılan araçlardan en önemlisi toptan eşya fiyat endeksleridir.

II- Ekonomik Politika Uygulamalarında Toptan Eşya Fiyat İndeksleri

Kuşkusuz bilimsel araştırmalar uygulamada yararlanmak amacı ile gerçekleştirilir. Ülke ekonomik gelişiminden sorumlu olan kişi ve kuruluşlar da bu çalışmalara dayanarak genel ekonomik politikalarını saptayıp uygularlar.

Yetkililerin gerçekleştirmek zorunda oldukları ve temelde birbirine bağlı iki grup çalışma vardır. Birincisi ve daha geneli uzun vadeli plânlar ve onun esasını oluşturan ulusal muhasebe, ikincisi, bütçeye ilişkin yıllık araştırmalardır. Öyleyse konuyu bu iki başlık altında incelemek gerekecektir.

A- Ulusal Üretim Hesaplamalarında,

Ekonomi bilmi bilindiği gibi, insan ihtiyaçlarının en üst düzeyde giderilmesi amacıyla kıt kaynakların yönetimi ile ilgilenir. Ülkelerin söz konusu amaca ne ölçüde eriştiklerinin en iyi göstergesi ise ulusal üretim miktarıdır. Ancak, ulusal üretim miktarı olarak değil de değer olarak hesaplanır. Oysa, cari fiyatlarla hesaplanmış ulusal üretimin ekonomik etkinliğin ölçülmesinde kullanıma olanağı yoktur. Öyleyse bu şekilde hesaplanan ulusal gelire ilişkin parasal değerlerin sabit fiyatlara dönüştürülmesi gerekir. Bir başka deyişle, reel gelişimlerin ölçülmesi zorunludur. Bunun için de iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi extrapolasyon, ikincisi ise deflasyon metodudur.

Birinci yöntem belli bir yıl için cari fiyatlarla hesaplanan ulusal üretim değerleri, izleyen yıllar için üretim miktarındaki değişim oranıyla artırılır veya düşüş varsa, azaltılır.

(16) Andre PIATIER, Statistique et Observation Economiques, PUF, Paris, 1961, tom II, s. 610.

lır. Extrapolasyon yönteminin uygulanabilmesi için elde düzenli, detaylı ve sağlıklı üretim endekslerinin bulunması gerekir.

İkinci yöntem; Her yıl cari fiyatlarla hesaplanan ulusal üretim fiyatlarıdaki değişimle orantılı olarak artırılır veya azaltılır. Bu işleme "deflasyon", kullanılan göstergeye ise "deflatör" denilir. Ülkemizde ulusal üretimin sabit fiyatlara dönüştürülmesi daha çok bu ikinci yöntemle gerçekleştirilmektedir.

Deflasyon işleminde birden fazla deflatör de kullanılabilir. Bu halde output ve inputlar ayrı ayrı fiyat endeksleriyle deflate edilip, outputtan inputlar düşülerek sabit fiyatlarla katma değerler hesaplanır.

Her sektör için bir başka yöntem veya uygun bir deflatör de kullanılabilir. Örneğin, ülkemizde sabit fiyatlarla ulusal gelir hesaplanırken, bir yetkilinin açıklamasına göre, her sektör için bulunabilen güvenilir veya daha az sakıncalı fiyat endekslerinden yararlanıldığı anlaşılmaktadır;

"Tarım sektöründe hayvancılık ve bitkisel üretim dışındaki alt sektörler tek deflasyonla sabit fiyata çevrilmiştir. Bitkisel outputu, yani katma değeri, çifte deflasyonla yapılmıştır. Bunu yaparken bitkisel ve hayvancılık sektörünün fiziki üretim miktarlarını temel yıldaki yani, 1968 yılı fiyatlarıyla çarpma suretiyle 1967 - 1971 arasındaki tarımsal üretimi sabit fiyatlarla hesapladık. Bundan sonraki sabit fiyatlarla katma değere varabilmek yine bu yıllarda, bu alt sektörlerin üretim yapabilmek için kullandıkları ara mallar yani inputların yine 1968 fiyatları ile hesaplıyarak sabit fiyatlarla inputlar serisi elde ettik. İki arasındaki fark bize sabit fiyatlarla hayvancılık ve bitkisel üretimde katma değeri vermiştir." Bu sektörde bir başka deyişle, zımmı deflatör kullanılmıştır. "diğer alt sektörlerde şu metodlar uygulanmıştır. Tarım sanatlarında toptan eşya fiyatlarının gıda maddeleri bölümünden faydalandık. Bu Ticaret Bakanlığının Toptan Eşya Fiyatları Endeksidir." (17) Bu örnekleri çoğaltmak mümkün; "Aynı yardımlara gelince bu da toptan eşya fiyat endeksleri ile sabit fiyatlara dönüştürülmüştür." (18). "İnşaat sektörü işçilik bileşeni için GSMH inşaat sektörü altık (zımmi) deflatörü kullanılmıştır. Yapı malzemesi için Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Müdürlüğü tarafından yayınlanan Yeni Toptan Eşya Fiyatları Endeksinin, imalat sanayii kil, cam, çimento vb. alt grubu endekslerinden yararlanılmıştır." (19).

(17) Cemil ÇINAR, Milli Gelir Ulusal Kollokyumu, D.I.E. Yay. No. 661, Ankara, 1972, s. 10.

(18) Cemil ÇINAR, a. g. k. s: 12.

(19) Mehmet POLAT - Hülya AYHAN, 1963 - 1967 Sektörel Yatırım Deflatörleri DPT. 1550 - IPD: 396. Ankara, 1977, s: 3.

Öte yandan, yapılan uzun vadeli plânlar da temelde ulusal gelir hesaplamalarına dayanır. Önce herhangi bir, örneğin Harrod-Domar tipi makro ekonomik büyüme modeli aracılığıyla ekonomik denge kurulur. Daha sonra, üretim kesimleri arasındaki ilişkiler sayısal olarak saptanır. Son aşamada, her kesimde gerçekleştirilecek projelerin değerlendirilmesi yapılır. Bu çalışmalar deflatör kullanımını zorunlu kıldığı gibi, plan dönemi için fiyat gelişmelerinin de ön görülmesini gerektirir.

Ayrıca kesimler arası ilişkilerin saptanması ve proje değerlendirme çalışmaları, ilgili ürün fiyatlarının bilinmesiyle değer bulur. Bir başka deyişle, uzun vadeli plan yapımı hem mal, hemde makro düzeydeki fiyat gelişmelerinin öngörülmesini zorunlu kılar.

Bu konuda yararlanılabilecek en iyi araç, kuşkusuz toptan eşya genel ve kesim endeksleridir.

B- Yıllık Bütçe Çalışmalarında

Uzun vadeli plânların uygulanması büyük ölçüde devlet harcamalarına bağlıdır. Devletin gelir ve giderlerinin yıllık bütçelerle gerçekleştirildiğini biliyoruz. Tüm harcamalar da bütçe yasalarının belirlediği miktarlardan yapılmaktadır. Öyleyse, bir yıl önce kabul edilen yasayla bir sonraki yıl boyu elde edilecek gelir ve gerçekleştirilecek harcamaların belirlenmesi, herşeyden önce, fiyatlardaki gelişimin doğru olarak saptanmasına bağlıdır. Ancak, bütçenin çağdaş işlevleri göz önüne alınacak olursa, fiyat endekslerinin fiyat öngörülerinin ötesinde bir kullanıma sahip olduğu görülür.

Gerçekten, "bütçe en geniş ulusal amaçlara hizmet etmek gayesi ile kaynakların kamu ve özel sektörlere dağılımını yapar, ulusal ekonominin gelişmesi, tam çalışma, fiyat istikrarı ve ödemeler dengesinin olumluya gidebilmesi için devlet harcamalarını ve gelirlerini aksettiren ekonomik bir belgedir." (20). Bütçenin bu işlevleri yerine getirebilmesi için herşeyden önce, samimiyet ve doğruluk ilkeleri temel alınarak hazırlanmış ve uygulanmış olmalıdır. Bunlardan doğruluk, öngörülerin en iyi yöntemler kullanılarak gerçekçi bir biçimde yapılmasını, samimiyet ilkesi ise, o mali yılın ekonomik koşullarına uygunluğu yani, oluşan gelir-giderle öngörüler arasındaki yakınlığı gerektirir.

Öyleyse, fiyat endeksleri yalnız bütçe uygulamasının sağlığına değil, bütçe uygulaması ile amaçlanan hedeflerin belirlenmesine de hizmet etmektedir. Bir başka deyişle, bütçe uygulamasında öngörülen fiyat hareketlerinden etkilenirken, kendisi de gerçek fiyat oluşumlarını etkileyen bir politika aracıdır.

(20) Gülay ÇOŞKUN, Kamu Mali Yönetimi, TODAİE, Ankara, 1978, s. 13.

Şu halde, bütçe uygulaması ile geçmiş ve gelecek fiyatlar arasında iki yönlü bir etkileşimden söz edilebilir. Böylece, bir sonraki fiyatlar genel seviyesini oluşturmada etkinlik kazanabilmek için bunların öngörülmesinin, bir önceki dönem fiyatlarının da sağlıklı bir biçimde saptanmasının bütçe açısından zorunlu olduğunu kabullenmek gerekir.

Hatta bunun bir yasal zorunluk olduğunu söyleyebiliriz. Zira, bütçenin parlamentoya ekleriyle birlikte sunulması yasa gereğidir. Eklerin en önemlileri, gerekçe ve ekonomik rapordur. Bu raporda "milli gelir, dış denge, fiyatlar ve ücretler, para ve kredi, kamu maliyesi, istihdam, üretim ve tüketim ve dış ekonomik ilişkiler gibi ülke ekonomisini belirten konular incelenir." (21)

Tüm bu saptama, gerekçe ve rapor hazırlamalarında kullanılacak fiyat göstergeleri kuşkusuz toptan eşya fiyat endeksleridir.

III- Günlük Ticari ve Ekonomik İlişkilerde Toptan Eşya Fiyat Endeksleri.

Özellikle 1970'li yıllarda, gelişme sürecinde petrole, yatırım malları ithaline, hatta kimi gıda malları dış alımına bağlanmış olan az gelişmiş ülkeler, birazda dışardan ithal etmiş oldukları durgunluk içinde enflasyonla iç içe yaşamak zorunda kalmışlardır.

Alınan önlemlerin başarısızlığı, enflasyonla birlikte yaşama alışkanlığını edinmeye yöneltmiştir bu toplumlari.

Gerçekten kapitalist ekonomik sistem, ekonomik ünitelerin kendi aralarında serbestçe akit yapma ilkesine dayanmaktadır. Oysa, fiyatlar genel düzeyindeki hızlı dalgalanmalar ile gelecekteki fiyatların değişim yön ve oranlarındaki belirsizlik, özellikle uzun vadeli akit yapmada kişileri çekimserliğe itmektedir. Günlük ticari ve ekonomik ilişkileri kısıtlayan söz konusu çekimserlik, fiyat endekslerinin çokca kullanıldığı kimi yöntemlerle giderilmeye çalışılmaktadır. Endeksleme bu yöntemlerin en çok kullanılanıdır.

A- Endekslemede,

Endeksleme enflasyonun etkilerini yumuşatan bir ekonomik politika aracı olup, şöylece tanımlanır; "gelişen fiyat artışları karşısında her tür ekonomik bağlantıların reel değerlerini kısmen veya tamamen koruyabilmek amacıyla, onların nominal değerlerinin uygun görülen bir endekse bağlanması" işlemine endeksleme denir (22).

(21) *Gülşay ÇOŞKUN, a. g. e. s: 74.*

(22) *Ahmet Yörükoğlu, Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım, Doçentlik tezi, Ankara 1980, s: 47.*

Endeksleme akitlerin reel değerlerindeki belirsizliği ortadan kaldıracığı için kapitalist ekonomik sisteme işlerlik kazandırır. Çok geniş bir uygulama alanı olan endekslemenin, genel ekonomik açıdan sağlayacağı yararlar da söz konusu işleyiş hız kazandıracığı söylenebilir. Gerçekten:

Enflasyonun getirdiği paradan kaçış ortamında hızlanan kıymetli maden ve gayrimenkul spekülasyonunu önleyerek taşınır değerler piyasasına canlılık getirir. Böylece, tasarrufların üretken alanlara dağılımını sağlar. Sonuçta, tasarruf artışına ve kredi piyasasının hareketlenmesine olanak tanır.

Enflasyonun yarattığı gelir dağılımındaki eşitsizliği gidererek olası toplumsal huzursuzlukları, işçi işveren anlaşmazlıklarını önler. Sonuçta üretim kayıplarını en aza indiren bir işleve sahip olduğu söylenebilir.

Belirsizliğin genelde yarattığı yatırım çekingenliği giderilerek endeksleme ile optimal kaynak dağılımı sağlanabilir.

Dış ticaretteki vadeli alış verişi sayısını artırır. Böylece yabancı sermaye özendirileceği için dış ödemeler dengesinde rahatlık sağlanabilir.

Eğer endeksleme ile yukarıda sıralanan sonuçlar elde edilebilirse enflasyonist baskı büyük ölçüde azaltılmış olur. Öyleyse, Endeksleme enflasyonun olumsuz etkilerini yumuşatıcı bir araç olmanın ötesinde fiyat artışlarını önleyici bir işleve de sahiptir. Yeterki ekonomide yaygın olarak kullanılabilsin. Yaygın uygulama, aşağıda sıralanan alanları kapsar.

a- Tahvillerin ve mevduatların endekslenmesi; bu uygulamada tasarruf sahipleri fiyatlar genel seviyesindeki artış oranıyla eşdeğerli olan tasarruf maliyetinin, aynı oranlı faiz artışı ile sınıra düşürüldüğünü görerek tasarruflarını endeksli tahvil ve mevduatlara yönelteceklerdir (23).

b- Ücret ve maaşların endekslenmesi; fiyatlar genel düzeyindeki hızlı artışların, değişmez gelirlerin reel değerinde yarattığı törpüleme olayına endeksleme ile son verilebilir. Endeksleme ile ücretler arası farklılaşma önlenemediği gibi, kısa süreli toplu sözleşmelerin yaratacağı üretim kayıpları da en aza indirilebilir (24). Burada seçilecek endeks toptan eşya fiyat endeksleri olmayabilir. Konu tartışılmalıdır.

(23) Konunun analitik tartışması için bkz. A. YÖRÜKOĞLU, a. g. t.S. 53-58.

(24) L. ASCAH-S. INGERMAN, *Indexation: "Remed a'la mode"*, B. BELZİLE diğerleri, *Inflation, Indexation et conflits sociaux*, Les Presses de l'Université Laval Québec 1975, S: 127-152.

c- Vergilerin endekslenmesi; vergilendirme temelde iki amaca yöneliktir. Gelirler arası dengeyi sağlamak ve kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla vergi salınır. Enflasyonist gelişim bu iki amacın da gerçekleşmesini önler, vergi adaletsizliğini artırır. Özellikle para birimiyle belirlenip şaptanan tutarlar çoğu kez güllünç denecek miktarlara düşer. Örneğin, "Türkiye'deki büyük enflasyonun etkisi göz önünde tutulmaksızın bu vergi - Arazi Vergisi - 1936'daki toprak tahrir değerleri üzerinden % 1 oranında alınmaya devam etmiştir. (1970'e kadar) 1954-1960 dönemindeki enflasyon ise bu değerleri tamamiyle gerçek dışı haline getirmiştir. 1936-60 döneminde toprak değerleri 50 kat, oysa arazi vergisinin geliri ancak 2,7 kat artmıştır. Şurası ilginçtir ki, toprak mülkiyet gelirini vergilendiren Arazi Vergisinin hasılatı Hayvan Vergisi gelirinin de altında kalmıştır" (25).

Bunun gibi, düşük gelirlileri korumaya yönelik, örneğin en az geçim indirimi gibi uygulamaların işlevlerini yerine getirmeleri için vergi matrahları, indirimler, cezalar endekslenabilir. Burada seçilecek endeks, genelde toptan eşya fiyat endeksleridir (26).

d- Destekleme alımlarının endekslenmesi; Özellikle tarımsal ürünlerin taban fiyatlarının toptan eşya fiyat endekslerine bağlanarak endekslenmesinin birtakım politik uygulama ve söylemlilere son vereceği düşünülmektedir (27). Ancak bu uygulamanın tarım ürünleri destekleme alımlarının amacına ters düşeceği kanısındayız. Zira destekleme alımlarından amaç, tarımsal ürünlerin arz ve talebindeki zaman zaman değişen uyumsuzluklar nedeniyle piyasada fiyatın serbestçe oluşmasını önlemek, üretimde kaynak dağılımını dengelemektir. Oysa endekslemeden amaç, nominal değişimler nedeniyle aksayan reel fiyat oluşumlarını serbest rekabet koşullarına yaklaştırmaktır. Bir başka deyişle serbest rekabet piyasasında nominal etkiyi yok etmektir. Bununla beraber her amacın bir seçenek olduğunu ve burada, birinci amaç yeğleniyorsa destekleme alımlarında da endekslemeye gidilebileceğini söylemek gerekir.

Endekslemenin yukarıda sıralanan uygulamalarından başka bütün akitlerde, taraflarca özgür olarak, kararlaştırılabileceğini belirtmek gerekir. Örneğin kiralara, kamulaştırma bedelleri, sigorta primleri, krediler, tazminatlar, kısaca akte konu tüm parasal değerler serbestçe endekslenabilir. Yeterki uygun endeks bulunabilsin.

Bu kadar geniş bir uygulamada kuşkusuz seçilecek endeks de çok çeşitli olacaktır. Son fiyatları ilgilendiren alanlarda, örneğin ücret ve maaşlarda, geçinme endeksle-

(25) Gülten KAZGAN, Tarım ve Gelişim, İ.Ü. İkt. Fak. Yay. No, 387. İst. 1977. 2. baskı, S, 531.

(26) A. YÖRÜKOĞLU, a. g. t. S: 180.

(27) A. YÖRÜKOĞLU a. g. t. S: 183.

rinin yeğleneceği düşünülebilir. Ancak geçinme endekslerinin gelir grubu ve bölge olarak sınırlılığı konuyu tartışılabilir hale getirmektedir. Eğer perakendeci kâr payları ve satış masraflarının yıllık değişim oranları önemli nisbetsizlikler göstermiyorsa, toptan eşya fiyat endekslerinin bu alanlarda da kullanılmasının sakıncalı olmayacağı kanısındayız.

B- Enflasyon Muhasebesinde,

Enflasyonist gelişimin ekonomik yaşamda yarattığı belirsizlik makro düzeyde olduğu kadar mikro düzeyde de etkindir. İşletmelerin yapı, politika ve işleyişlerini etkiler. Gerçekten firmalar enflasyonist dönemlerde daha yüksek kâr beklentisi içindedirler. Normal risk ve kârlılık ölçüleriyle hazırlanan yatırım projelerini kabule yanaşmayabilirler. Enflasyon işletmelerin tehlikeli ölçülerde borçlanmalarına, yüksek oranlı faiz yükü altına girmelerine ve üretim kısıtlamalarına, produktivite ile ücret arasındaki ilişkinin kopmasına yol açabilir.

Firmalar uğraş alanlarına, yatırımlarının temel yapısına, finansman kaynaklarına, üretimlerinin ve satış fiyatlarının kamu sorumluluklarınınca denetlenme oranlarına göre enflasyondan değişik ölçülerde etkilenecektir (28).

Söz konusu etki ve enflasyonun yarattığı belirsizlik işletme yönetiminin temel ve ri kaynağı ve karar gerekçesi olan muhasebe sonuçlarına da yansır. Örneğin işletmede bir hesap döneminden fazla kalıp, çeşitli tarihlerde işletmeye girmiş olan varlıklar maliyet değerleri üzerinden, parasal değerler ise, cari değerler üzerinden hesaplandıkları için bilançoların homojenliği bozulmaktadır. Ayrıca nakdi olmayan varlıklar reel olarak değerlerini korudukları halde, nominal olarak değerleri değişmediğinden, bilançolarda cari para ile olan değerlerinden önemli ölçüde az gösterilmekte, dolayısıyla mali tablolar gerçeği yansıtan belge olmaktan çıkmaktadır." Ayrıca "Enflasyonun muhasebe üzerinde yarattığı en önemli etki işletme sermayesini korumaya olanak vermemesidir. Klasik muhasebe sermayenin nominal olarak korunmasını sağlamakta, fakat paranın değer kayıp etmesi nedeniyle işletme reel olarak sermayesini koruyamamaktadır." (29).

İşte, muhasebe kayıtlarındaki bu belirsizliği gidermek üzere çeşitli muhasebe metodları kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de Fiyatlar Genel Sevyesi Muhasebesidir.

Klasik muhasebenin aksine, fiyatlar genel sevyesindeki değişimlerin para birikimini de değiştirdiği ilkesine dayanan bu yöntemde, klasik muhasebede değişik para birimleriyle hesaplara yansıyan değerler, endeksler yardımıyla, paranın güncel satın al-

(28) Nuri UMAN, *Enflasyon Muhasebesi*, Boğaziçi Üniv. Yay, 155 İst. 979. S: 12.

(29) Nuri UMAN, a. g. e. S: 23-27.

ma gücü göz önüne alınarak ifade edilmeye çalışılır (30)

Yöntemin uygulanması için son üç yılın, tarihi maliyetlerle belirlenmiş, mali tabloları ele alınır, buradaki değerler uygun endeksle bulunacak düzeltme katsayısı ile çarpılır, düzeltilmiş tablolar analiz edilir. Düzeltme işlemi aşağıda görüldüğü gibi formüle edilir.

$$\text{Düzeltilmiş değerler} = \frac{\text{Dönem Sonu Fiyat Endeksi}}{\text{Değerin işletmeye giriş günü fiyat endeksi}} \times \text{Tarihi maliyet}$$

Burada önemli olan uygun endeks seçimidir. Seçilecek endekslerin hangi özellikleri taşıması gerektiğini enflasyon muhasebesi uzmanı Nuri UMAN belirlemiştir (31).

Bu özelliklere uygun endeks; toptan eşya fiyatları endeksi, geçinme endeksleri ve milli gelir zımni deflatörü olabilir. Ancak tartışmaya girmeden kısaca belirlemek gerekirse, milli gelir zımni deflatörü hem yıllık, hem de geç hesaplanan bir endeks olduğu için, en azından ülkemizde kullanılamaz. Geçinme endeksleri ise, bölgesel ve gelir grubu açısından kısmi oldukları için uygun değildir. Öyleyse ülkemiz için genel fiyat seviyesi muhasebesinde kullanılacak en elverişli endeks toptan eşya fiyat endeksleridir. Ancak bunlarında belirli özellikleri taşıması gerekir.

C- Diğer alanlarda,

Yukarıda sıraladığımız alanların dışında, tüm ticari ve ekonomik ilişkilerde toptan eşya fiyat endekslerinden yararlanılır. Kullanıldıkları sürece de söz konusu ilişkilerin düzenli ve en az kayba uğranılarak gerçekleşmesi sağlanır. Bu ilişkilerin neler olduğu, kişiye bağlı oldukları için, tek tek sayılmaları ve açıklanmaları mümkün değildir. Bununla beraber, gösterilecek bir iki örnek konuya açıklık getirecektir.

Bilindiği gibi işletmeler, hatta aile bütçesi yapan kişiler bile fiyatlar genel seviyesindeki değişimleri saptayan göstergelerden yararlanabilirler. Örneğin, firmalar pazarın genel durumunu toptan eşya fiyat endekslerinden öğrenebilirler. Rakip malların fiyatlarındaki genel gelişime bakarak kendi fiyat politikalarını saptamada kullanabilirler. Taşınabilir değerler borsasından alış verişi yapanlar, özellikle de spekülâtorler fiyatlar genel seviyesindeki değişimleri en iyi şekilde izlemek isterler. Ancak burada önemli olan bu alan-

(30) Nuri UMAN, a. g. e. S: 33.

(31) Nuri UMAN, a. g. e. S: 45 - 52.

larda kullanılabilir özellikte endekslerin yapıyor olmasıdır.

Yukarıdaki inceleme ile toptan eşya fiyat endekslerinin çok geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu görmüş bulunuyoruz. Ancak her şeyin, endeksin özelliğine bağlı olduğunu da biliyoruz.

Bu özelliklerin neler olduğu konusuna çalışmamızın buraya kadarki bölümü temelinde açıklık getirmektedir. Buna göre şöylece sıralanabilir.

1- Endeks kapsamlı olmalıdır; Bilindiği gibi fiyat endeksleri mal gruplarını temsil eden örnek fiyatların birer ağırlıklı ortalamasıdır. Örnekler ekonominin tamamını içerecek şekilde seçilmelidir. Piyasada alım satımı yapılan mal ve hizmet gruplarından yalnız bir bölümünden seçilen örneklerle yapılmış bir endeks, dar kapsamlıdır.

Endeksin madde seti çok sayıda araştırmaya elverecek kadar geniş kapsamlı olup, diğer ekonomik büyüklüklerle uyumlu olmalıdır ki, kuram oluşturmada kullanılabilir. Örneğin, ulusal muhasebe planını oluşturan sektörel ayrımla uyumlu bir madde setini içeren endeksten yukarıda incelenen alanların tamamında yararlanılabilir. Buna karşın, dar kapsamlı endeksle ne konjonktürel değişim evreleri saptanabilir, ne de enflasyon muhasebesinin uygulanması mümkündür. Bu son uygulama için Nuri UMAN şu açıklama yapıyor. "Paranın değerindeki değişmeyi temsil eden endeks mümkün olduğu kadar çok sektörü kapsamlı, paranın değerini etkileyen temel ekonomik değişkenleri yansıtmalıdır (32).

2- Gruplandırmalar belli kriterler göz önünde bulundurularak yapılmalıdır; Belli özellikleri taşıyan mal ve hizmet grupları aynı kümede yer almalıdır. Örneğin, dış piyasadan kolayca etkilenebilecek mallar bir grupta, devlet müdahalesinin yoğun olduğu mal fiyatları ile serbest piyasada oluşan fiyatlar ayrı, ayrı gruplarda toplanmalıdır. Bu özellik Toptan Eşya Fiyatları Endeksinin hazırlanmasına temel olan raporda şu satırlarla dile getirilmiştir. "Yukarıda umumi konjonktür vaziyetini müşahade edebilmek maksadıyla konjonktür vaziyetinden müteasir olan emtia fiyatları için endeks rakamları vücuda getirmekte faide bulunduğunu ifade etmiştik. Bu husus için kullanılabilir fiyat serileri, umumi endeks rakamları meyanında mevcut bulduklarından, bunları bu maksat için izhar ve telhis etmek müşkülât arzetmez. Bu yolda ekseriya emtiayı menşe ve ciheti istimallerine nazaran gruplara ayırırlar." ve "Bu itibarla burada da serbest surette teşekkül eden emtia fiyatlarıyla müdahaleye tabi olarak teşekkül eden emtia fiyatları inkişafını yekdiğerinden ayrı olarak mütalaa etmek ve bu fiyatların idare

(32) Nuri UMAN, a. g. e. S: 45-52.

ettiği hareketi mukayeseli olarak göstermek mucibi istifadedir " (33)

Ayrıca, endekslerde çapraz fiyat değişimleri izlenebilmelidir. Yani, sektörün girdi fiyatları ile ürün fiyatları ayrı, ayrı alt gruplarda görülmelidir. Bu özelliği gösteren bir endeksle fiyat değişimlerinin nedenini araştırmak, yapılacak öngörü çalışmalarıyla ilerdeki dalgalanmaların nedenini saptamak kolaylaşacaktır. Gruplandırma ve alt gruplandırmanın yatırım ve tüketim malları esasına göre yapılması tahvillerin endekslenmesinde de tahvile uygun fiyat grubunun seçimine yardımcı olacaktır.

3- Belirli bir tanıma uygun fiyatlar seçilmelidir; Endeks yapılırken fiyat kavramı tanımlanmış ve fiyat derlemelerinde bu tanıma endeksin yaşamı boyunca uyulmuş olması gerekir. Toptan eşya fiyat endekslerinde ya üreticinin eline geçen fiyatlar veya toptancıların satış fiyatları derlenir, Bilindiği gibi birinci halde toptancı kârları, ikinci hale ise perakendeci kârları ve bunlara ilişkin satış masrafları kapsam dışı bırakılmaktadır. İşte bu fiyatlardan hangisinin seçildiği açıklıkla belirtilmeli, kesintisiz bu tanıma uygun fiyatlar derlenmelidir. Karşıt halde endeks bütünlüğünü yitirir, yukarıda sayılan alanların hiç birinde de kullanılamaz.

4- Uygun temel yıl seçilmelidir; Seçilecek temel devre konjonktürün ne çok düşük, ne de çok yüksek evresine rastlamalıdır. En iyisi bir kaç normal yılın ortalamasının alınmış olmasıdır.

5- Ağırlıklandırma ulusal üretimle uyumlu olmalıdır; Ağırlıklandırma endeks kapsamına giren mal ve grupların yurt içi tüketim miktarlarına oranları göz önünde bulundurularak yapılmış, gerekli yenilemeler zamanında gerçekleştirilmiş olmalıdır. Hatta toptan eşya fiyat endeksinin gerek madde seti ve gerekse ağırlık seti itibarıyla ulusal üretim hesap iskeletinin küçük bir örneği olması endeksin kullanım alanını genişletir.

6- Geçmiş yıllara uzanmalıdır; Yeterli ve güvenilir bir geçmişe sahip olmayan endeksle projeksiyon yapma olanağı bulunmadığı gibi enflasyon muhasebesinde uygulanamaz. Zira, "Bir çok firmalarda 20-25 yıl önce alınmış kaynaklar halâ işletmelerin aktifinde yer almaktadır. Örneğin 10 yıllık geçmişi olan bir endeksin genel fiyat seviyesi muhasebesinde kullanılma olanağı yoktur (34). Ayrıca, iyi bir öngörü yöntemi olan Box GENKIS metodunun kullanılabilmesi için en azından on yılı kapsayan verilere gereksinme duyulmaktadır (35).

(33) Franz EPPENSTEIN, "Toptan Eşya Fiyatları Endeksi Hakkında Rapor", Ticaret Bakanlığı Kayıtları, Nisan 1941. S: 18-19.

(34) Nuri UMAN, a. g. e. S: 45-52.

(35) Halil KAYIM - İstatistiksel Ön Tahmin Yöntemleri, Ankara 1985.

7- Endeks yenilenmeye elverişli ve yenilenmiş olmalıdır; Günümüzde gerek teknolojik gelişme ve gerekse tüketici zevklerindeki hızlı değişim endeksi kısa sürede gerçeği yansıtamaz hale düşürebilir. Bu nedenle endeksin kapsamına giren mallar ve ağırlıkları zaman, zaman gözden geçirilmelidir. Modası hızlı değişime uğrayan malların endekse alınmamasına dikkat etmelidir.

8- Endeks söylentilerle yıpratılmamış ve güvenilir olmalıdır; Günlük politik tartışmalarda adı çokca geçen endekslere iktidarın meşru olmayan müdahalelerde bulunduğu söylentilerine basında oldukça sık rastlanılmaktadır. Bu söylentiler, doğru veya yanlış, endekse olan güveni sarsar. Doğaldırki, söylentilere yol açacak yapıya sahip bir endeksi kullananların sayısı az olacaktır. Temelde geniş kapsamlı bir endeks söyletiye yol açmaz. Ancak bu konuda alınabilecek en iyi önlem endeks yapan kuruluşun, hükümetin etki alanı dışında tutulmasıdır.

9- Süratle, düzenli, kolayca erişilebilecek şekilde ve aylık olarak detayları ile yayınlanmalıdır; Endeksin yayın zamanı ve şekli de oldukça önemlidir. Geç yayınlanan bir endeksin ancak tarihi değeri olabilir.

Araştırma konumuz olan Ticaret Bakanlığı Toptan Eşya Fiyatları Endeksinin bu özellikleri gösterip göstermediği, bir başka deyişle bu bölümde incelenen alanlarda kullanılıp kullanılmıyacağı konusunda bu sonuca varmak için, Endeksin yapısının eleştirel bir gözle incelenmesi gerekir.